

Горобченко О. А., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств факультету менеджменту, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1449-7674
e-mail: omamaluk@gmail.com

Олійник Т. Г., кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки підприємств факультету менеджменту, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0002-5803-2596
e-mail: oliynyktg@gmail.com

Гапоненко М. С., здобувач вищої освіти факультету менеджменту, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

e-mail: gaponenko95@ukr.net

Фермерство України: тенденції та перспективи розвитку

Анотація. Висвітлено значення та роль фермерських господарств в аграрній багатокладній економіці України. Досліджено в динаміці кількість фермерських господарств нашої країни, зазначені головні причини їх зміни. Визначено області з найбільшою кількістю фермерських господарств та проаналізовано основні тенденції в їх зміні. Проаналізовано за останні три роки кількість аграрних підприємств, у тому числі фермерських господарств, їх забезпеченість земельними ресурсами. Досліджено основні тенденції в зміні обсягів виробництва аграрної продукції фермерських господарств країни, визначені області-лідери за вартістю виробленої сільгосппродукції. Висвітлено основні причини, що стримують розвиток фермерських господарств у сучасних умовах господарювання. Розкрито головні пріоритетні напрями розвитку та підвищення ефективності виробничої діяльності фермерських господарств нашої країни.

Ключові слова: фермерське господарство; розвиток; тенденції; земельні ресурси; продукція; перешкоди; перспективи.

Horobchenko Oksana, Candidate of Sciences (Economics), Assistant professor of the Department of Enterprise Economics, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Oliynyk Tatiana, Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Enterprise Economics, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Gaponenko Mykhailo, Applicant for Higher Education Degree, Faculty of Management, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Farms in Ukraine: Trends and Prospects of Development

Abstract. Introduction. In modern conditions of management agricultural sector of Ukraine is represented by various forms, among which one of the profitable, promising, the most common are farms. They promote food security, create additional jobs, and increase cash revenues to local budgets.

Purpose. In a difficult economic crisis and food security, our country is acutely the issue of effective functioning and development of farms as one of the most progressive forms of management in the village. The purpose of the research is to analyze the current state, peculiarities of functioning and prospects for further development of farms in Ukraine.

Results. Now farms have actually become full-fledged business entities of the economy of our country, have passed the main stages of formation and formation and try to take their place in solving the food security problem as their region, and the country as a whole. In the article it is previously documented the significance and the role of farms in the agrarian economy of Ukraine. The number of farms in our country is investigated in the dynamic; the main reasons for their changes are specified. Defined areas with the largest number of farms and analyzed the main trends in their changes. The number of agricultural enterprises, including farms and their land resources, has been analyzed for the last three years. The main tendencies in the change of production volumes of agricultural products of the country, defined region-leaders by the cost of agricultural production are investigated. The main reasons hindering the development of farms in modern economic conditions are covered. The main priority directions of development and increase in efficiency of productive activity of our country farms are disclosed.

Conclusions. Ukrainian farms have all the prerequisites for prospective development, which depends on the political and economic stability of both the regions and the country as a whole. Their strategic development should be focused not only on increasing production volumes, but also improving product quality at optimal costs for its production, which will ensure a high level of their production activity and competitiveness on domestic markets. For sustainable development of farming necessary as significant changes in domestic legislation, as well as effective state support.

Keywords: farms; development; trends; land resources; agricultural products; obstacles; prospects.

JEL Classification: M20; M22; M29.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання аграрний сектор України представлено різними формами, серед яких однією з прибуткових, перспективних, найпоширеніших є фермерське господарство. Останнім часом на державному рівні багато говорять про розвиток фермерства. Особливо це стало актуальним у світлі підготовки до відкриття ринку сільськогосподарських земель, які сприяють гарантуванню продовольчої безпеки, створюють додаткові робочі місця, а також збільшують обсяги грошових надходжень до місцевих бюджетів. Отже, постає завдання дослідження особливостей функціонування фермерських господарств в країні, в її регіонах за нинішніх складних економічних та політичних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ефективного функціонування фермерських господарств присвячено роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів: М. Беккера, П. Саблука, О. Маслака, А. Голубева, В. Табінського, І. Томич та інших. Підвищення ефективності функціонування фермерських господарств потребує проведення аналізу їх стану та визначення перспектив подальшого розвитку.

Формулювання цілей статті. В умовах складної економічної кризи та забезпечення продовольчої безпеки нашої країни гостро постає питання ефективного функціонування та розвитку фермерських господарств як однієї найбільш прогресивних форм господарювання на селі. Отже, метою дослідження є аналіз сучасного стану, особливостей функціонування та перспектив подальшого розвитку фермерських господарств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фермерські господарства належать до дрібнотоварних виробників продукції, основною метою діяльності яких є забезпечення власних потреб у сільськогосподарській продукції і продовольстві та продаж їх надлишків [8, с. 113].

Фермерське господарство є основою ефективного функціонування сільського господарства у розвинутих країнах світу. Його переваги над іншими формами господарювання полягають у тому, що основним мотивом їх трудової активності є результати ефективного господарювання, що спричиняє завдання раціонального використання наявних ресурсів з урахуванням місцевих природно-економічних умов. Фермерські господарства виконують важливу соціальну функцію, вони мають більші розміри земель у користуванні, більшу кількість працівників та вищий рівень інтенсифікації. Це надає їм можливість постійно вдосконалювати технологію та розширювати асортимент виробництва, ефективніше вести своє виробництво [3, с. 61].

На першому з'їзді Асоціації фермерів (лютий 1991 р.) започатковано літопис українського фермера. Уже у грудні 1991-го було ухвалено Закон України «Про селянське (фермерське) господарство», проєкт якого був розроблений Асоціацією фермерів разом із науковцями Українського науково-дослідного інституту агропромислового виробництва (нині – Інститут аграрної економіки). У 1993 р. затверджено «Рекомендації по організації селянських (фермерських) господарств в Україні», що стали настільною книгою-дороговказом для усіх майбутніх фермерів. Якщо у 1991 році фермерських господарств було лише 82 од., то у 2007 році – 43 450 одиниць [9].

Сьогодні фермерські господарства стали повноправними суб'єктами в аграрній багатокладній економіці, пройшли основні етапи формування і становлення та намагаються зайняти своє місце у розв'язанні проблеми продовольчої безпеки як свого регіону, так і країни в цілому.

За період 2012-2018 рр. найбільшу кількість фермерських господарств в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України було зареєстровано у 2018 р. За сім років кількість фермерських господарств зросла на 1%, а за два останні роки – на 1,5% (рис. 1).

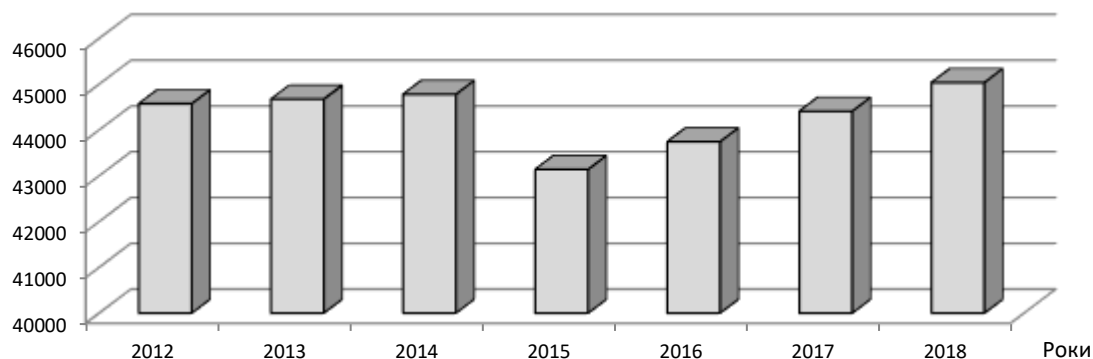

Рисунок 1 – Кількість фермерських господарств згідно Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України

Джерело: побудовано авторами на основі [6]

Таблиця 2 Кількість фермерських господарств України, які здійснювали сільськогосподарську діяльність, та їх забезпеченість земельними ресурсами (станом на 01 листопада)

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2016 р.
Кількість сільгоспідприємств, од.	47697	45558	49208	103,2
з них фермерські господарства	33682	34137	33164	98,4
Площа сільгоспугідь сільгоспідприємств, тис. га	19821,2	19960,2	20005,2	100,9
– у користуванні фермерських господарств	4437,9	4580,1	4707,2	106,1
– з них рілля	4297,7	4456,0	4579,7	106,6
В розрахунку на 1 фермерське господарство, га:				
– сільгоспугідь	131,8	134,2	141,9	107,7
– ріллі	127,6	130,5	138,1	108,2

Джерело: розраховано авторами на основі [7, с. 65-66, с. 167]

У 2018 році з загальної кількості фермерських господарств лише 92% мали сільгоспугіддя, з них 31,5% володіли площею від 20 до 50 га, а 15,4% – площею від 100 до 500 га сільгоспугідь. Найбільша кількість фермерських господарств налічується в Одеській, Миколаївській, Кіровоградській, Херсонській, Запорізькій, Дніпропетровській областях, а найменша – у Рівненській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Чернігівській областях [7, с. 168].

У 2018 р. у порівнянні з 2016 р. у трьох сусідніх областях півдня України кількість фермерських

господарств зменшилась: в Одеській – на 8%, у Миколаївській – на 3,5%, у Херсонській – на 5,5%, і лише у Кіровоградській області зросла майже на 2%. За два останні роки в усіх чотирьох областях відбулося зменшення їх кількості (рис. 2). Основна причина такого стану – якісно погана власна матеріально-технічна база, складність доступу до передових технологій, селекції, використання засобів захисту рослин, добрив та інші причини, пов'язані насамперед з постійним браком власних обігових коштів та обмеженим доступом до кредитних ресурсів.

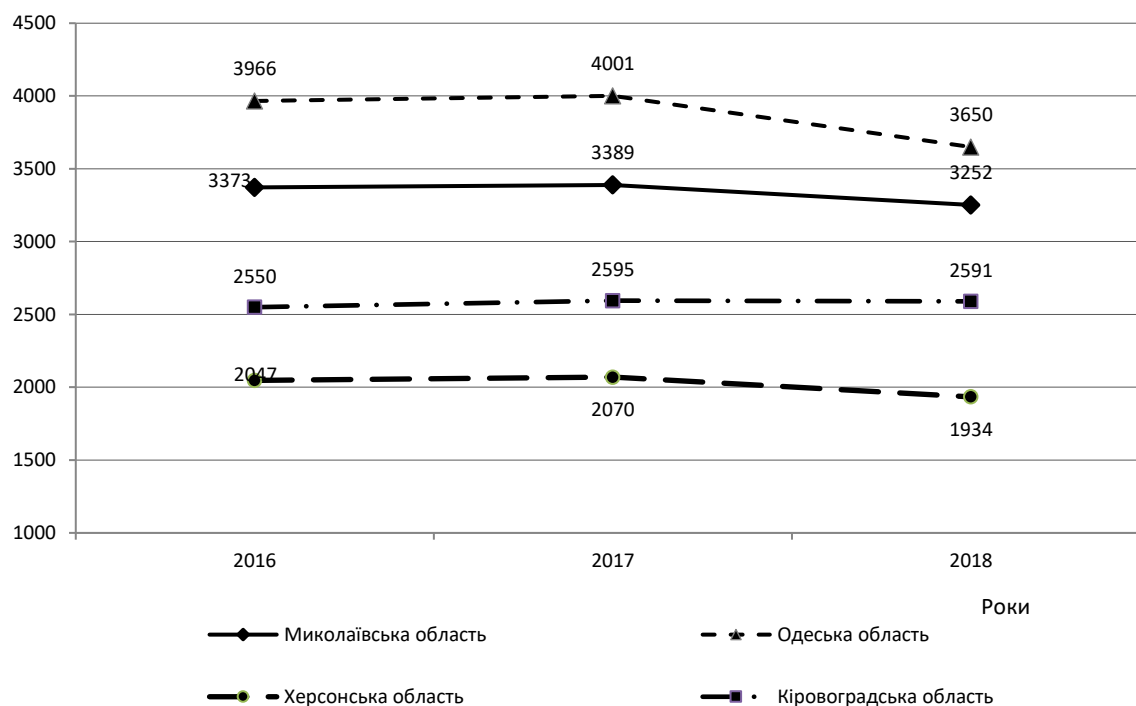

Рисунок 2 – Динаміка кількості фермерських господарств у південних областях України

Джерело: побудовано авторами на основі [7]

Саме через це частка фермерських господарств у загальній структурі виробництва валової сільгосппродукції є незначною – від 6% до 9% на рік.

У 2018 р. фермерські господарства України виробили валову продукцію сільського господарства

вартістю понад 25 млрд грн, що на 14% більше, ніж у 2016 р., і на 16% більше, ніж у 2017 р. (табл. 2).

Таблиця 2 Валова продукція сільського господарства в постійних цінах 2010 р. у фермерських господарствах України

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2018р. у % до 2016р.
Валова продукція сільського господарства, млн грн	22101,4	21743,1	25118,9	113,7
у тому числі:				
– рослинництва	20705,3	20338,8	23619,6	114,1
– тваринництва	1396,1	1404,3	1499,3	107,4

Джерело: побудовано авторами на основі [7, с. 52]

Лідерами за вартістю виробленої сільгосппродукції за ці роки стали Кіровоградська, Вінницька, Дніпропетровська, Одеська, Полтавська, Харківська, Миколаївська, Херсонська області. Аналізуючи структуру продукції сільського господарства за категоріями господарств за 2016-2018 рр., зазначимо, що частка вартості валової продукції сільського господарства підприємств в середньому за ці роки складає 57%, у тому числі фермерських господарств – 9%, а господарств населення – 43% [7, с. 55].

Нині фермерство переживає нелегкі часи, враховуючи перешкоди та проблеми розвитку, а саме: технічне та технологічне забезпечення, занижені ціни реалізації власної продукції, ускладнення збуту та реалізації продукції, постійні сезонні інфляційні процеси, малодоступні кредитні ресурси та державні дотації, що призвело до зниження рівня їх конкурентоспроможності. При цьому постійно скорочується кількість охочих самостійно господарювати в умовах жорсткої експансії агрохолдингів, практично повністю згорнута державна підтримка і розпочата масована атака на податкові пільги для села. Особливою загрозою для розвитку фермерських господарств є швидкий процес створення надвеликих формувань холдингового типу, які зумовлюють високий рівень конкуренції як на ринках сільгосппродукції, так і земельних ділянок.

До того ж з величезною тривогою фермери очікують запровадження купівлі-продажу землі, оскільки в грудні 2019 року припинив дію відповідний мораторій, а наприкінці березня 2020 р. Верховна Рада на позачерговому засіданні ухвалила закон про відкриття ринку землі з 1 липня 2021 року, що викликає занепокоєння у фермерів. Голова комітету «Асоціації фермерів і приватних землевласників України», голова «Агро-Продовольчої Ради» Іван Слободяник на своїй сторінці у Facebook зазначив, що «зняття мораторію повинно відбуватися в українському національному інтересі, а саме в заможності українських аграріїв та територіальних громад». На I-му Всеукраїнському фермерському форумі були визначені умови, за яких може відбутися ринок землі в Україні [6]: державні землі мають бути передані громадам; влада повинна

надати можливість фермерам викупити у розстрочку по нормативній оцінці вартості землі постійного користування; обов'язково забезпечити механізм пріоритетного права викупу орендованої землі (у тому числі паїв); ключовим кроком до ринку землі має бути наявність доступних фінансів для фермерів.

Основними причинами, що стримують розвиток фермерських господарств у сучасних умовах господарювання, є: низький рівень диверсифікації економіки сільських територій, що призводить до міграції сільської молоді, високого рівня безробіття та низьких доходів сільського населення, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури; низька рентабельність та конкурентоспроможність цих господарств на ринках збуту сільгосппродукції; низький рівень можливостей щодо залучення фінансових ресурсів та інвестицій для функціонування і розвитку; неможливість залучення земельних ресурсів для іпотечного кредитування; низький рівень технічного та технологічного забезпечення; неможливість набуття у власність земель, які перебувають у користуванні; низький рівень конкурентоспроможності з питання можливості підвищення розміру пропонованої орендної плати за використання земельних ділянок сільгосппризначення у порівнянні з великими агротоваровиробниками; значні втрати продукції внаслідок недосконалої системи логістики та інфраструктури аграрного ринку; непоінформованість значної частини фермерів про кон'юнктуру ринків та умов ведення бізнесу в галузі, орієнтація на реалізацію вирощеної сировини та відсутність можливостей і умов виробництва готової продукції [1, 5, 6, 8].

Ці та інші чинники посилюють потребу фермерів у створенні нових механізмів захисту та дослідженні пріоритетних напрямів їх розвитку (рис. 3).

Пріоритетним напрямом розвитку виробничої діяльності фермерських господарств нашої країни має бути вирощування овочів, фруктів, ягід, картоплі, «нішевих» культур олійної та зернової груп. При цьому з виробництва традиційної продукції необхідно перейти на органічну продукцію [1].

Рисунок 3 – Пріоритетні напрями розвитку виробничої діяльності фермерських господарств України

Джерело: побудовано авторами

Перехід фермерських господарств до овочевої та фруктової спеціалізації потребує капіталовкладень у розвиток відповідної інфраструктури. Це, передусім, складське господарство та формування системи оптових селянських ринків, які необхідні для збереження врожаю, оскільки зберігати врожай, частково перезволожений через дощі, необхідно в спеціальних овочесховищах, які допоможуть зберегти якість продукції та мінімізувати коливання цін впродовж року. Отже, необхідна розбудова складського господарства та розвиток заготівельно-збутової мережі через кооперацію фермерів. Більшість вирощеної товарної продукції не знаходить покупців через відсутність можливості її продажу. Крім того, не всі виробники мають умови для тривалого її зберігання, тому багато продукції просто псується. Створення власних кооперативів виробників із подальшим продажем продукції через оптово-продовольчі ринки, мережі супермаркетів, громадського харчування є бажаним результатом при удосконаленні сучасної ринкової заготівельно-збутової мережі. Такі кооперативи позитивно впливатимуть на формування цін, збільшать доходи та підвищать ефективність фермерства [2, 5, 6]. Великі надії фермери покладають на вітчизняну науку. Маючи досвід плідної співпраці з науковцями із започаткування фермерського руху в Україні, спільного обговорення і пошуку шляхів розв'язання наявних проблем, фермери переконані, що уряд прислухається до обґрунтованих застережень агроекономічної науки і фермерів стосовно неприпустимості позбавлення

державної підтримки приватного господарювання на селі, яка передбачає надання їм особливого режиму оподаткування та пільгового кредитування [3, с. 62].

Фермерські господарства України мають розвиватися в напрямі збільшення розмірів землекористування або кооперування у забезпеченні технічними засобами при обов'язковому розвитку органічного виробництва. З метою підвищення збільшенні рівня конкурентоспроможності вся їх діяльність повинна базуватися на вивіреному та чіткому знанні ринку, попиту споживачів, оцінюванні своїх переваг та недоліків при врахуванні стратегій розвитку на довгострокову перспективу за умови збільшення обсягів державної підтримки та спрощення механізмів її отримання [10].

Висновки. Фермерські господарства України мають всі передумови для розвитку, який залежить від політичної та економічної стабільності як регіонів, так і країни в цілому. Їх стратегічний розвиток повинен бути орієнтований не лише на збільшення обсягів виробництва, а й підвищення якості продукції при оптимальних затратах на її виробництво, що забезпечить високий рівень ефективності їх виробничої діяльності та конкурентоспроможності на внутрішніх ринках. Для сталого розвитку фермерства необхідні суттєві зміни у вітчизняному законодавстві та дієва державна підтримка. Розвиток фермерства повинен стати драйвером розвитку сільських територій завдяки створенню нових робочих місць, виробничої та соціальної інфраструктури.

Література:

1. Ruchkina G., Melnichuk M., Frumina S., Mentel G. Small and medium enterprises in regional development and innovations. *Journal of International Studies*. 2017. Vol. 10(4). pp. 259-271. DOI:10.14254/2071-8330.2017/10-4/20.
2. Бугай В. З., Сидоренко В. О. Основні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Modern Economics*. 2019. № 14. С. 33-38. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-05](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-05).
3. Голубев А. Фермерські господарства України: тенденції розвитку та економіко-соціальна сутність. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2017. № 1. С. 58-63.

4. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України «Урядовий портал». Розвиток фермерства та кооперації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/rozvitok-fermerstva-ta-kooperaciyi>
5. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року № 1437-р.: / М-во аграр. політики та продовольства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80>.
6. Маслак О. Проблеми та перспективи фермерства в Україні. *Агробізнес Сьогодні*. 2015. № 21 (316). URL: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyigektar/3999-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html>
7. Сільське господарство України 2018 р.: стат. зб./ Державна служба статистики України. Київ, 2019. 235 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf
8. Табінський В. А. Аналіз стану фермерських господарств в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 6 (33). С. 111-115.
9. Томич І. Українське фермерство: 25 років становлення. *Голос України*. 2015. URL: <http://www.golos.com.ua/article/261049>
10. Хрущ Н. А. Конкурентні стратегії: процеси створення та реалізації : монографія. Київ : Освіта України, 2010. 316 с.

References:

1. Ruchkina, G., Melnichuk, M., Frumina, S., Mentel G. (2017). Small and medium enterprises in regional development and innovations. *Journal of International Studies*, 10(4). 259-271. DOI:10.14254/2071-8330.2017/10-4/20.
2. Bugai, V., Sidorenko V. (2019). Concept of Competitiveness of the Enterprise and Possibilities of its Increases. *Modern Economics*, 14, 33-38. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-05](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-05).
3. Holubyev, A. (2017). Farms in Ukraine: trends of development, economic and social nature. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu*, 1, 58-63 [in Ukrainian].
4. Ministerstvovo ahrarnoi polityky ta prodovol'stva Ukrainy (2019). Kontseptsii Derzhavnoi tsil'ovoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2022 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015> [in Ukrainian].
5. Maslak, O. (2015). Problems and prospects of farming in Ukraine. *Ahrobiznes Sohodni*, 21 (316). Retrieved from <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyigektar/3999-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html>
6. Jedynyj veb-portal orghaniv vykonavchoji vlady Ukrainy. Urdovyy portal. (2019). Rozvytok fermerstva ta kooperaciyi. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/rozvitok-fermerstva-ta-kooperaciyi>
7. State Service of Statistics of Ukraine (2019). Agriculture in Ukraine. Statistical Yearbook 2018. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.html
8. Tabensky, V. A., Kolesnik, E. A. & Silina, I. S. (2016). Analysis of the state farms in Ukraine. *Young Scientist*, 6(33), 111-115 [in Ukrainian].
9. Tomych, I. (2015). Ukrainsjke fermerstvo: 25 rokiv stanovlennja. *Gholos Ukrainy*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/261049>
10. Khrush, N. A. (2010). Competitive strategies: processes of creation and implementation. Kyiv, 316 [in Ukrainian].

